

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-110-7-2>

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ БЕЗОСОБОВИХ РЕЧЕНЬ У ПОВІСТІ АНАТОЛІЯ ДІМАРОВА «ГАПОЧКА»

Гандзюк О. М.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

У синтаксичній структурі української мови речення з одним головним членом займають особливе місце. Ці синтаксичні одиниці «специфічні за будовою, значною мірою і за змістом та виконуваною синтаксичною функцією» [1, с. 130].

Безособові конструкції «становлять найбільш поширений тип речень односкладної будови» [2, с. 244]. Вони усталено вживаються в мові.

Ці конструкції дуже поширені у творах художньої літератури. Аналіз безособових односкладних речень проводимо на матеріалі повісті Анатолія Дімарова «Гапочка» (К.: Радянський письменник, 1987, С. 82–158).

Зокрема, їх вживають на позначення явищ природного всеохоплюючого характеру: *Гапочка повернувся в село, коли зовсім **стемніло*** (с. 146); *Тепер, коли **зсутеніло**, він подумав : «Пора!»* (с. 91); *Німці, напевнее, вистежили їх, коли вони добиралися до передової, але ще не **стемніло**, а фашисти не хотіли йти на невиправданий ризик, тож залягли і стали чекати, коли командири вертатимуться* (с. 129); ***Світало*** (с. 144); *Леся, мов відчуваючи що в них нелад, пішла додому, в Софоньки розболілася голова, і вона лягла в постіль, ще й не **смеркалося*** (с. 155).

У тексті функціонують й особові дієслова, вжиті в безособовому значенні: *Глянув донизу, на галіфе: роздерте вище коліна – **шматонуло** осколком?* (с. 133); *Од комбата **пахло** фронтовими ста граммами* (с. 133); *Тут **пахло** супом, смаженим м'ясом і Софонькою* (с. 86); *В обличчя йому так і **вдарило** сирістю* (с. 125); *. ...там уже **догорало** в печі...* (с. 143).

Тут присутні й безособові речення «з безособовим дієсловом у функції головного члена, які містять повідомлення про переживання, настрої, почуття людини, виникнення і перебіг яких не залежать від її

волі» [1, с. 147]; ...**Гапочку аж нудило**... (с. 86); *Тут Гапочку кидало в жар...* (с. 155); *Йому аж в очах запекло...*[1, с. 114].

У тканині тору наявні дієслова, які показують незалежні від особи процеси: *І рвонуло, і вибухнуло, й обкидало тванню...* (с. 127); *Він рвонувся, покотивсь по землі, щосили ударив когось, аж хруснуло, ухопив, крутонув, вивертаючи руку, що тягнулась до рота, знов зірвався на ноги, наосліп б'ючи і одразу ж попереду, од темної постаті, гостро спалахнуло, тріснуло, обпекло Гапочці шию* (с. 129); *Я зіткнувся з Гапочкою на пероні і пройшов уже був мимо, не впізнавши одразу, а потім мене наче **итовхнуло** в груди: та це ж Гапочка!* (с. 157); – **Перепало вам!** – *поспівчував кореспондент* (с. 134).

Іншу групу складають безособові речення з семантикою бажання: *Гапочці **захотілося** дістати ту воду, відчутти її смак на вустах, та чомусь не наважувався розбивати настояну й добру пітьму, що наповнювала колодязь по вінця, він тільки погладив цямриню, доторкнувся до відра: все було йому до щему знайоме, все мов чекало на нього всі оці роки, чекало мовчазно й терпляче, – Гапочка щасливо зітхнув і пішов до воріт* (с. 144); *Панасові ж Юхимовичу зараз цього найменше **хотілось*** (с. 82-83); *Гапочка із жалем дивився на Зайчика: до щему в серці **хотілося**, щоб оцей «хвостик» хоч трохи пожив* (с. 126).

Ще один вид безособових дієслів наділений семантикою почуттів людини: *Пес підставляв чорну голову під Сашикову руку, очі ж винувато відводив од Гапочки: що я маю робити, коли йому це **подобається** – говорив увесь його вигляд ?* (с. 156); *Цього разу не побачив жодної зірки, отже, німці не зможуть бомбити, – Гапочці аж на душі **розпогодилося**, і він, повеселений ураз, піднявся сходишками, пішов до прибулих* (с. 125); **Було аж не по собі:** *чи то від згадки про непродані яблука, чи од невтішних думок про сердиту на нього дружину* (с. 112); *Гапочці теж було не по собі від цієї незвичної тиші...* (с. 128)

Безособові речення можуть містити у своєму складі дієслова зі значенням успіху/неуспіху: *Відрізок часу на війні величезний, майже вічність, бо значна частина тих, хто воював поруч із Гапочкою, у вічність і пішла, а **йому щастило**, його навіть не дряпнуло, наче оберігала закоханість в юну дружину: ніс її у собі з дня у день, через усі бої та походи, і ніщо не могло її пригасити* (с. 104); *Соня не раз казала, що Юрченки хоч трохи й «З привітом», але люди загалом хороші, і **їм повезло** на сусідів* (с. 122).

У тексті наявні речення, в яких йдеться про процес сприймання людиною якоїсь реалії: *Панас Юхимович аж морищитья болісно: йому*

тепер здається, що Зайчик пожив би довше, коли б він його відправив у взвод (с. 126).

У повісті репрезентовано безособові форми з предикативним словом **нема** (**немає**): – *У мене немає батьків, – крізь сльози сказала дружина* (с. 105); – **Немає** Кіндратівни... (с. 111); *Ні справа, ні зліва ще немає сусідів...* (с. 111); – *У мене тут роддому немає* (с. 124); – *Київської міліції на тебе немає!* (с. 145); ...*йому кінця-краю немає* (с. 145).

Безособовими в повісті є й конструкції з компонентом **нема**, **не було**: ... *але фото не було і в книжках* (с.124); *У вагоні було повно різкого, неприємного світла і веселий гомін якихось молодиків з гітарою...*(с. 156).

У тексті твору є форми, які сигналізують про наявність чи відсутність певних реалій: **Софонька після цього остаточно переконалась, що сусідам бракує десятої клепки** (с. 115); *Ніколи ще не було за їхнім столом так жваво та весело, наповнена дитячими голосами, кімната аж посвітліла, дихнула тим милим затишком, якого – лише зараз відчув болісно Гапочка – так їм бракувало* (с. 153);

Сюди належать і форми з предикативними прислівниками: *Йому стало так незручно, що він ступив був услід, та знову загадав про дружину* (с. 83); *Та й Софоньці було б веселіше, не так, може, нерувала ...* (с. 153); *Тут було не так порожньо: вештався люд, котились машини* (с. 83); *В чайній було гамірно, тісно, чадно* (с. 85); *У вагоні було порожньо, ще жодного разу не повертався Гапочка так рано додому* (с. 112); **Голо, порожньо, сумно** стало в саду... (с. 114); **Довкола було тихо і мертво**, лише на передовій, за якихось двісті метрів од нього затріщали автоматні й гвинтівочні постріли, довгою нерівною прошивою обізвався кулемет (с. 130); *Йому завжди аж незручно було за свій апетит, але що мав робити?* (с. 87); – *Та мовби не чутно...* (с. 129); *Соня тулиться все щільніше й щільніше, бо ж надворі вже холодно...* (с. 99); ... *матері твоєї буде приємно?* (с. 118); ...*йому стало аж легше* (с. 133); ...*на душі в нього ставало тепло й затишно* (с. 137); – ...**Нелезко було** їй з дитиною (с. 140)

Ще одним показником безособового значення є наявність форм на **но-, то-:** *Старенька ж усміхнулася приязно, ще й головою покивала: – Одчинено... Одчинено...* (с. 83); – *Організуй все, як положено!* (с. 98); – *Нате, пишійть, що положено!* (с. 100); *І після того, як було зламано кілька вудок, і кілька матерів перестріли Юрченка на вулиці з останнім, сто п'ятим, як на той час у газетах писалося, попередженням, придумав сусід для своїх підшефних іншу забаву: збирати по лісах, по лугах залишки зброї, що посіяла густо війна* (с. 120); *І під кожним отим*

експонатом – акуратна табличка: **знайдено там-то і там-то...** (с. 120); ...а перед тим **було надруковано великий, на три колонки, нарис у республіканській газеті...** (с. 138).

Деякі безособові речення можна вважати своєрідними відповідниками двоскладних структур: – *А стоятиме, куди йому дітися?* (с. 156) – *А стоятиме, куди він дінеться?*; **Не сиділося й політрукові, і вони тепер уже втрюх, разом із Зайчиком, рушили на передову** (с. 128) – *Не сидів і політрук.*

У повісті А. Дімарова «Гапочка» репрезентовано безособові речення. Серед них переважають структури з предикативними прислівниками.

Література:

1. Дудик П.С., Прокопчук Л.В. Синтаксис української мови: підручник. К.: Видавничий центр «Академія», 2010. 384 с.
2. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. К. : Наук. думка, 1972. 515 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-110-7-3>

КОНЦЕПТ «ОБ'ЄКТИВНА РЕАЛЬНІСТЬ» ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПТОСФЕРИ «ЛЮДИНА»

Дишлева Г. В.

*викладач кафедри іноземних мов за фахом
Національний авіаційний університет
м. Київ, Україна*

Людина живе в об'єктивній реальності, яку вона протягом усього існування наполегливо й ненастанно прагне пізнати, намагається у міру власних можливостей змінити її, модифікувати певним чином, пристосувати до своїх потреб. Філософський енциклопедичний словник [2002] так визначає це поняття: «Об'єктивна реальність (природа, матерія) – це буття, існування і властивості якого не залежать від того, чи сприймає (мислить) його якийсь суб'єкт, чи ні. Об'єктивна реальність у цьому сенсі – те, що існує «поза свідомістю» і «незалежно від свідомості» суб'єкта» [3, с. 446]. Необхідність введення цієї філософської категорії була зумовлена здійсненням Декартом поділом світу на внутрішній (світ «Я» – суб'єктивної реальності, феноменів, мислення, свідомості) і зовнішній (світ «не Я» – чуттєвих, тілесних